

Milan Bílý och
Thore Pettersson

KASUSTEORI - EN MODELL FÖR MORFOLOGISKT KASUS

Det mänskliga språket kan i princip beskrivas som ett system där varje element definieras med hänsyn till de relationer som råder mellan elementet i fråga och varje annat element inom systemet. Genom ihärdigt arbete borde man därför kunna åstadkomma en fullständig beskrivning av ett språk helt inom systemets egen ram. Detta är dock inte möjligt, om så bara av praktiska skäl. En annan komplikation är att alla någorlunda fullständiga delbeskrivningar hittills har strandat på ofta till synes obetydliga detaljer som har med de språkliga elementens relation till den utomspråkliga verkligheten att göra. Det finns därför befogad anledning att misstänka att en språkbeskrivning för att bli i egentlig mening fullständig måste kompletteras och eventuellt ersättas med en modell som tar hänsyn till relationerna mellan tecknen och den utomspråkliga verkligheten.

Den modell för morfologiskt kasus som vi presenterar här är en del av en allmän grammatisk modell som vi vill göra så generell att den kan användas för att beskriva och förklara alla sådana - i ordets vidaste mening - deiktiska fenomen såsom ett sammanhängande system. Vi vill alltså försöka att inom ramen för en enhetlig grammatisk modell samla en mängd problematiska fenomen, välkända från en lång lingvistisk tradition, där de mer eller mindre atomistiska försöken till redogörelser tenderar att fördunkla det faktum att det egentligen är fråga om grammatiska företeelser som hänger intimt samman. Vi tänker särskilt på distinktionen mellan deiktiska och anaforiska pronomina samt på skillnaden mellan "de dicto"- och "de re"-interpretationer av språkliga yttranden. Andra sådana deiktiska element har vi diskuterat i samband med våra egna undersökningar av aspekt och tempus (Pettersson 1972, 1973, 1976b), anaforiska relationers tolkning och uttryckssätt (Bílý 1979b, 1981, Pettersson 1982), bestämda och obestämda artiklars användning och betydelse (Pettersson 1976a, 1978a) och det funktionella satsperspektivet (Bílý 1976, 1977, 1978, 1979a, 1981, Pettersson 1978b).

Det är inom denna vidare ram som vår kasusteori skall förstås. Den är alltså inte avsedd blott som ett alternativ till Hjelmslev (1935) eller Jakobson (1936, 1958) utan har som huvudsyfte att visa att kasus kan beskrivas som språk-

liga element i sig samtidigt som teorin redogör för de deiktiska element som utgör en del av deras betydelse. Det bör i sammanhanget observeras att vi talar om faktiska morfologiska kasus i den traditionella grammatikens mening (lat. *casus*, grek. *ptôsis*, ry. *padež*) och inte om djupkasus eller semantiska roller i någon mening.

Eftersom det hos många grammatiker likväl råder en viss osäkerhet om vad som skall räknas som kasusmorfem ger vi denna stipulativa definition: Kasuselement är diskreta språkliga tecken, bundna morfem som genom flektion knyts till nominalstammar oftast som suffix. Normalt åtföljs ett kasusböjt nomen av någon sorts kongruens inom nominalfrasen. Vi anser att sådan kongruens är ett indicium på att vi har med ett verkligt kasusspråk att göra, men vi har hittills inte ansett oss behöva göra förekomsten av kongruens till ett nödvändigt villkor för att identifiera kasusspråk. Våra studier av olika språk med kasuslika morfem (t.ex. turkiska, mongoliska och japanska) har emellertid gjort oss mer benägna att betrakta kongruens som om inte ett nödvändigt villkor så åtminstone en sannolik följd av att språkliga element identifieras som kasusmorfem. För tillfället vill vi emellertid låta denna fråga stå öppen.

Vår definition av kasusmorfem som språkliga tecken fogade till nominalstammar har några viktiga konsekvenser. Den viktigaste är att vi mekaniskt kan skilja äkta kasusspråk som ryska från kasuslösa språk som svenska och stipulativt avföra andra morfologiska eller syntaktiska markörer som uttrycker semantiska relationer inom satsen. Det så kallade genitiv *-s* i svenska är alltså inget kasusmorfem, eftersom det bestämmer nominalfrasen i dess helhet och normalt fogas till det sista elementet inom attributet, oavsett om detta utgör attributets kärna eller ej:

(1) Slaviska institutionen i Uppsalas tidskrift *Slovo*.

Observera att när vi på detta sätt fränkänner svenskans genitiv *-s* dess traditionella status som kasusmorfem, vi ingalunda vill hävda att morfemet i fråga inte bör betraktas som flektionsmorfem. I själva verket fungerar detta *-s* precis som de s.k. kasusmorfemen i turkiska och mongoliska. Men medan sådan flektion i svenska är en högst marginell förekomst är den ett av de mest karaktäristiska dragen för altaiska språk.

Vi skiljer alltså mellan kasusspråk och kasuslösa språk. De senare kan i sin tur delas upp i analytiska och flekterande språk, vilket naturligtvis inte hindrar att blandtyper också kan förekomma. Vår poäng i detta sammanhang är bara att om ett språk med hjälp av vår definition klassifi-

ceras som kasusspråk, då är det också flekterande, medan det omvända inte gäller.

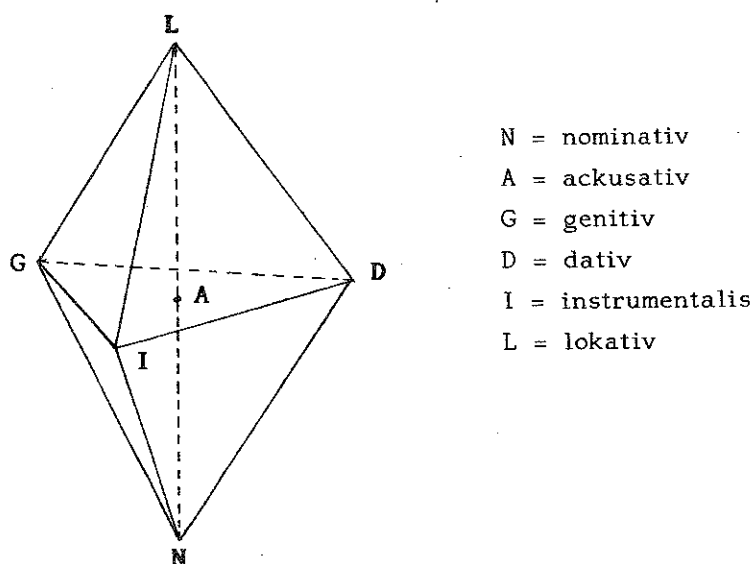
En annan viktig följd av vår definition är att kasusmarkering av personliga pronomina inte gäller som kriterium för att klassificera ett språk som kasusspråk. Pronomina är ju inga substantiv utan, just som termen säger, ersättningsord för nomina.

Många språk men särskilt kasuslösa språk tenderar att grammatikalisera sin syntax, så att relationer som i ett utpräglat kasusspråk uttrycks med kasus i det kasuslösa språket har sin motsvarighet i strukturschemata eller filter. Svenskan är ett sådant filterspråk och dess struktur diskuteras utförligt i Pettersson (1983). Direkt objekt markeras i svenska på två sätt: dels finns ett speciellt fack i strukturfiltret reserverat för denna funktion och dels följes det realiserade objektet med en speciell accent som följer med objektet vid exempelvis topikalisering. Om vi antar funktionen direkt objekt som den ryska akkusativens "huvudbetydelse", så ser vi att en ordform som *ženu* existerar så att säga oberoende av de relationer som råder mellan konstituenterna i en verklig sats. Akkusativformen är helt enkelt en lexikal enhet som kan kontrasteras mot andra lexikala enheter i ett för varje lexikonartikel i princip ensartat system av enheter och relationer. Den ideella formen hos detta abstrakta system föreställer vi oss som en geometrisk rymd, där de olika enheterna är förenade med varandra genom de relationer som råder mellan enheterna i fråga. Vi skulle kunna representera ryskans kasussystem grafiskt som i figur 1 (se nästa sida).

Varje bokstav i figuren symboliserar platsen för respektive kasus i systemet. Linjerna mellan de olika symbolerna representerar privata oppositioner. Sålunda säger modellen att nominativ står i privativ opposition till dativ, instrumentalis och genitiv med hänsyn till dessa kasus möjlighet eller benägenhet att uppträda som första argument i ryska satser. Nominativens plats på centralaxeln i modellen är avsedd att grafiskt fånga det faktum att nominativen är det omarkerade ledet i oppositionen i fråga. På samma sätt säger modellen att akkusativ är den omarkerade medlemmen gentemot alla övriga kasus med hänsyn till dess benägenhet att uppträda som komplement i en predikation.

Modellen fångar också på andra sätt intressanta egenskaper i det ryska kasussystemet. Det går exempelvis att tolka figuren på så sätt att mittplanet får representera alla kasus som både kan stå självständigt och styras av preposition, varav följer att nominativen bara kan stå självständigt (vad vi skall göra med konstruktionen *čto èto za*

Figur 1 Grafisk framställning av ryskans kasussystem

vet vi inte) och att lokativen bara kan förekomma efter preposition. Ytterligare en fördel är att modellen tillfredsställande återspeglar de flesta neutralisationer som förekommer i olika ryska paradigm.

Modellen har i dessa avseenden många fördelar framför Jakobsons modeller. Det är en äkta tredimensionell rymd till skillnad från Jakobson (1958) som lätt låter sig översättas till tvådimensionella diagram. Samma sak gäller naturligtvis Hjelmsslevs (1935) system. Hos både Jakobson och Hjelmsslev är det systemet i sig som bestämmer vilka privativa oppositioner som förekommer eller kan förekomma. Detta får till följd att ryskan enligt Jakobson *skall* ha åtta distinkta kasus. Vad värre är: systemet producerar ett antal privativa oppositioner som uppenbart strider mot den infödde talarens intuitioner om sitt språk samtidigt som faktiskt existerande privativa oppositioner inte representeras i modellen överhuvudtaget. Vår modell däremot

är konstruerad med utgångspunkt från sådana privativa oppositioner som vi faktiskt kan iaktta, d.v.s. hos oss skapas rymden av oppositionerna och inte omvänt. Detta är avgjort en styrka.

Därmed är emellertid inte allt frid och fröjd. Precis som Jakobsons och Hjelmslevs modeller är vår modell statisk. Härav följer att den inte tillfredsställande kan redogöra för det faktum att det råder ett närmare samband mellan vissa kasus i det ryska kasussystemet än vad som framgår av figuren. Ackusativen står enligt modellen i ett likartat förhållande till dativ, instrumentalis och genitiv, medan det i verkligheten är så att ackusativen och genitiven är närmare relaterade till varandra än något av dessa kasus till något av de andra två på mittplanet. Likaså finns det en större affinitet mellan dativ och instrumentalis å ena sidan än mellan något av dessa kasus och genitiv å den andra, medan modellen säger att dativ, instrumentalis och genitiv står i ett likvärdigt förhållande till varandra.

Jakobson skiljer i sin modell naturligt mellan centrala och marginella kasus, vilket intuitivt förefaller vara riktigt. Vår modell återspeglar inte denna distinktion direkt. I detta hänseende är alltså Jakobsons modell överlägsen vår.

Följaktligen betraktar vi inte vår modell som på något sätt slutgiltig. Snarare är den en approximation som i framtiden kan komma att ändras radikalt och som i alla händelser måste kompletteras med tolkningsregler av olika slag. Det skall dock observeras att modellen inte är teorin som sådan. Den redovisar en aspekt av teorin. Det är allt. Eller snarare: den är skelettet, vartill kött, blod och nerver ges av de andra komponenterna i teorin.

Vissa av svagheter med modellen förminskas eller försvinner rentav helt, när man tar hänsyn till de andra komponenterna, vilket skall visas i det följande. För vad modellen som sådan demonstrerar är bara relationerna inom systemet. Den säger däremot ingenting om de semantiska värden och funktioner som kan tilldelas olika ryska kasus.

Det är ett egendomligt faktum, som gäller många grammatiska begrepp, att vi kan tala om dem och förstå varandra utan att på något sätt ha definierat dem. Hittills har vi endast talat om ryska kasus. Men om vi säger att också tyska har en dativ, så förstår vi intuitivt att tyskans dativ och ryskans på något sätt är samma sak, fastän detta kasus i de två språken i en mängd avseenden har olika användningar och funktioner. Och helt säkert är att den tyska kasusrymden måste se helt annorlunda ut än den vi har konstruerat för ryskan. Men vi kan gå längre än så. I georgiska finns ingen ackusativ. Här ställs det direk-

ta objektet i presentiska satser i stället i dativ. Återigen förstår vi intuitivt att georgiskans dativ på något sätt har egenskaper gemensamma med ryskans och tyskans, fastän distributionen av detta kasus i de tre språken är mycket olika.

Allt detta betyder att det åtminstone finns någon sort implicit kunskap bland lingvister i gemen om vad som menas med kasus i allmänhet och om specifika kasusbetydelser. Med vår definition av kasus som morfem som läggs till nominalstammar har vi fångat den intuitiva uppfattningen om vad kasuskategorin egentligen är och bringa reda i den terminologiska förvirring som uppstår när man med utgångspunkt från semantiska funktioner hos kasus tillskriver kasuslösa språk kasus, enbart på grund av att motsvarande funktioner på ett eller annat sätt kan ges uttryck också i sådana språk.

Vad gäller de specifika kasusbetydelserna ställer sig saken något annorlunda. Vi kan uppenbarligen inte ge något enkelt morfologiskt eller syntaktiskt kriterium för när ett visst kasus skall sägas ha en viss betydelse. Här behöver vi alltså definitioner av annat slag. I övrigt är problemet emellertid detsamma som när det gäller det generella kasusbegreppet. Som vi antydde ovan har vi intuitiva eller implicita kunskaper om kasusbetydelser. Men precis som när det gäller allmänbegreppet finns det lingvister som förnekar den lingvistiska relevansen eller till och med förnekar förekomsten av sådana kasusbetydelser. Eftersom vi har diskuterat denna fråga i annat sammanhang (Bil & Pettersson 1983) avstår vi från vidare diskussion här och hävdar kategoriskt att det finns specifika kasusbetydelser. Frågan är bara hur dessa betydelser lämplige skall återges.

Vi har för ändamålet utarbetat ett antal definitioner som är stipulativa på samma sätt som definitionen av det allmänna kasusbegreppet. Det innebär att när vi talar om nominativ eller genitiv i fortsättningen, så avser vi med dessa termer just vad som följer av definitionerna och ingenting annat. Det är viktigt att observera detta, eftersom diskussionerna om "djupkasus" hos Fillmore (1968) och Andersson (1971) och deras efterföljare och inte minst de typologiska diskussionerna om kasus i olika språk egentligen bara har fört till terminologisk förvirring. Sålunda talar det ofta i beskrivningar av s.k. "ergativa" språk om ett kasus "absolutiv" som i samtliga fall vi kunnat kontrollera är just vår nominativ. Likaså talas ofta om ett kasus "benefaktiv" som inte förefaller vara något annat än vår dativ. Även i traditionell grammatik finner vi emellanåt en termi

nologisk praxis som bryter mot den intuitiva förståelse av termerna som vi talade om ovan. Latinets "ablativ" är exempelvis ingen ablativ utan helt enkelt vår instrumentalis.

När vi konstruerade våra definitioner tog vi Wierzbicka (1980) som utgångspunkt. Visserligen vill Wierzbicka inte anta absoluta och inherenta kasusbetydelser som vi utan betraktar snarare kasusbetydelser som något slags wittgensteinska familjebegrepp. Alla kasus har alltså hos Wierzbicka ett stort antal sårbetydelser, men dessa sårbetydelser är länkade till varandra. Wierzbicka demonstrerar sin tes på ryskans instrumentalis. När vi studerade hennes definitioner fann vi emellertid att de har eller kan reduceras till en gemensam kärna som vi med en lätt putsning av hennes självförklarande språk kunde formulera sålunda: Någoting sägs om någoting för att säga någoting om någoting annat.

Definitionen säger verkligen något essentiellt om ryskans instrumentalis. Det visar sig dessutom att den stämmer väl med instrumentalis i andra språk, både slaviska och icke-slaviska. Lockade av denna upptäckt försökte vi formulera liknande definitioner för övriga ryska kasus. Detta visade sig vara möjligt, men vi kunde inte använda Wierzbickas lättbegripliga språk bestående av självförklarande semantiska primitiver. Orsaken härtill är att medan instrumentalis faktiskt kan definieras enbart med hänvisning till den utomspråkliga verkligheten, så går inte detta med de andra kasus. Här krävs i definitionen både en hänvisning till den syntaktiska rollen hos det nomen som signaleras med det definierade kasus och hänsynstagande till relationen till den entitet i den utomspråkliga verkligheten som betecknas med substantivet i fråga. Vi tvangs därför att tillgripa ett kvasilogiskt språk som olyckligtvis inte alls är lättillgängligt.

Vi ger här en uppsättning kasusdefinitioner, där de sex första är ryskans och de som följer efter asteriskerna är resultatet av jämförande studier av andra kasuspråk. Det bör observeras att vi fortfarande betraktar definitionerna som tentativa. I synnerhet gäller detta definitionen av ablativ.

I definitionerna står litet x för referenter (enheter eller egenskaper i den utomspråkliga världen som refereras till med ett substantiv, pronomen eller en nominalfras), medan stort X symboliserar nomina eller nominalfraser. Termerna "nexus" och "junktion" valde vi ursprungligen för att vi ansåg dem välkända av vetenskapssamhället, men det har visat sig att de också kräver definitioner. Termerna används här synonymt med den amerikanska struktura-

lismens exocentriska och endocentriska konstruktioner och definieras på detta sätt: en nexus är en syntaktisk konstruktion som karaktäriseras av en ömsesidig och nödvändig relation mellan de två primära konstituenterna i konstruktionen. En junktion karaktäriseras av en ensidig relation mellan de två konstituenterna, medan det omvända förhållandet är uteslutet. Nexus är därför detsamma som en interdependens eller solidaritet hos Hjeltslev (1943), medan en junktion är en hjeltslevsk determination eller selektion.

Övriga svårbegripliga termer eller uttryck i definitionerna förklaras i kommentarerna till de enskilda kasu nedan.

En uppsättning tentativa kasusdefinitioner

Nominativ: Något sägs om x, denoterat av X, kärnan i en syntaktiskt oberoende endocentrisk konstruktion (en junktion).

Akusativ: Något sägs om x, denoterat av X, en bestämning (adnex) i en full nexus.

Dativ: Något sägs om x, denoterat av X, det första argumentet i en sekundär (deriverad) nexus.

Genitiv: Något sägs om x, denoterat av X, en bestämningsadjunkt i en primär eller sekundär (deriverad) junktion.

Instrumentalis: Något sägs om x för att säga något om någonting annat (normalt ett icke-x men emellanåt också för att kvalificera predikationen som sådan) x denoteras av X.

Lokativ: Något sägs om x, denoterat av X, för att säga något om predikationen i dess helhet.

* * *

Vokativ: Något sägs om x, denoterat av X, kärnan i en syntaktiskt oberoende och obligatorisk deiktisk konstruktion.

Ergativ: Något sägs om x, denoterat av första argumentet.

Partitiv: Något sägs om x, denoterat av X, en dividenduell (icke räknebar) bestämning (adjunkt) i en junktion.

Ablativ: Något sägs om icke-x genom att det sägs om x denoterat av X, där x är utgångspunkten för predikationen.

Vi definierar alltså nominativ så: något sägs om x, denoterat av X, kärnan i en syntaktiskt oberoende endocentrisk konstruktion (en junktion). Att nominativen kännetecknas av att vara syntaktiskt oberoende framgår allra tydligast genom att den inte kräver någon syntaktisk kontext för att kunna fungera språkligt. Den fungerar alltså utan att ingå i vare sig en nexus eller en junktion. Det är av denna anledning som nominativen används i ren benämningsfunktion, t.ex. i

(2) On čital knihu "Anna Karenina"

Typiskt nog är det alltid nominativen som är substantivets lexikonform, inte bara i "nominativspråk" utan också i "ergativspråk". Vad gäller andra flekterande ordklasser finns ingen sådan absolut prefererad basform.

Ett annat kasus markerat för syntaktiskt oberoende är vokativ. Vokativ står utanför alla syntagmatiska strukturer. Den skiljer sig från nominativen genom att vara obligatoriskt deiktisk. Den är syntaktiskt oberoende och fungerar bara tack vare yttrandets utomspråkliga kontext.

En av Keenans basala subjekttegenskaper är följande: The entity that a basic subject refers to exists independently of the action or property expressed by the predicate (Keenan 1976, 311). I själva verket är detta ingenting annat än en beskrivning av egenskapen "syntaktiskt oberoende". Och eftersom denna egenskap är inkorporerad i vår definition av nominativen följer att detta kasus lämpar sig bättre som första argument och nominalpredikat än andra kasus. I "nominativspråk" är det typiskt så att predikationens första argument blir ett nominativsubjekt, men långtifrån alltid. Vi kan faktiskt observera hur första argument skiljs från grammatiska subjekt även i kasuslösa språk som engelska. I

(3) There was a man at the door

är det formella grammatiska subjektet *there*, medan *man* är första argument - *there* är det grammatiska subjektet på grund av sina syntaktiska egenskaper: det kan lyftas till objektposition i den inbäddande satsen och sedan göras om till subjekt i en passiv sats, t.ex. *There was seen a man at the door*. Verbkongruensen i engelskan är i detta fall sålunda inte en fråga om kongruens mellan subjekt och verb utan mellan första argument och verb - jfr *There were two men at the door*. (Jfr också det demonstrativa *éto - éto byla moja žena*.)

I ergativspråk som baskiska denoterar kasus ergativ obligatoriskt det första argumentet. Den välkända kontro-

versen om vad som egentligen är subjekt i ergativspråk beror på att i sådana språk splittras de två subjektegen skaper som är mest typiska för nominativspråk, nämligen: första argument och syntaktiskt oberoende NP. Om man vill sätta likhetstecken mellan första argument och subjekt, s. är problemet löst med s.k. oblika subjekt i språk som latin, finska och ryska:

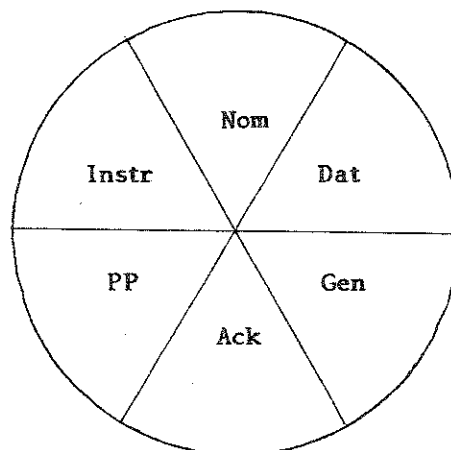
(4) Berega ne pokazyvalos'

(5) Mne žal' ego

(6) Menja tošnit

I själva verket förhåller det sig så att de olika kasu står i ett hierarkiskt förhållande till varandra med hänsyn till deras benägenhet att inta rollen som första argument. I ryska och tjeckiska kommer nominativ högst och först. Den är nämligen helt ommarkerad, medan alla andra första argumentskasus har en högre grad av semantisk komplexitet. Nominativen följs i hierarkin av dativ, genitiv, ackusativ, prepositionsfras (lokativ men även andra PP) och instrumentalis i denna ordning. Vilket kasus som helst kan användas som första argument, förutsatt att inget annat kasus som går före i hierarkin förekommer i samma predikation. Hierarkin kan åskådliggöras med figur 2, där pilen visar hur de olika kasus rangordnas sinsemellan.

Figur 2 Kasushierarkin i ryska och tjeckiska

Eftersom hierarkin bildar en cirkel inträffar paradoxen att samtliga kasus kan tolkas som om de kommer före alla andra, samtidigt som de kommer efter, allt beroende på var i cirkeln man börjar läsa. Härav kommer det sig att både prepositionsfraser och instrumentalis kan användas som första argument, särskilt i ryska, trots att den i hierarkin högst stående nominativen är närvarande i predikationen:

- (7) U menja den'gi
- (8) Bratom napisano pis'mo
- (9) Pulej ubilo soldata

Mot denna bakgrund skall vi kommentera vår definition av instrumentalis: något sägs om *x* för att säga något om någonting annat (normalt om ett icke-*x* men emellanåt också för att kvalificera predikationen som sådan). *x* denoteras av *X*. Denna definition bör jämföras med den till synes enklare definitionen av ergativ: något sägs om *x*, denoterat av första argumentet *X*.

Den mest typiska funktionen hos instrumentalis är att uttrycka ett så att säga degraderat objekt eller subjekt. Dess referens är handlingens medium, mer eller mindre nödvändigt för handlingens förverkligande. Jämför betydelskillnaden mellan ett instrumentalobjekt i stället för ett ackusativobjekt efter transitiva verb. Det tjeckiska *házet mīcem* representerar bollen som ett medel för själva kastandet, medan man i *házet mīč* tolkar bollen primärt som aktivitetens objekt eller dess mål, fast den förra interpretationen inte är helt utesluten.

På liknande sätt används instrumentalis som agentkasus i ryska passiva satser. Instrumentalis markerar referenten som icke ansvarig för handlingens utförande. Det måste finnas någon yttre faktor bakom handlingen, en faktor som fränkänner agenten ansvaret för resultatet av handlingen. I detta hänseende är följande satser helt ekvivalenta:

- (10) Pis'mo napisano karandašom
- (11) Pis'mo napisano bratom

I inget av fallen är brevets existens uttalad som beroende av instrumentalobjektet annat än som ett medium för handlingens utförande. I (10) sägs det att brevet skrevs på grund av att någon höll i pennan, i (11) på grund av olyckliga omständigheter eller att brodern tvangs eller kände sig tvungen att skriva. I motsvarande aktiva nominativsatser sägs inget om ansvarighet. Men just detta gör att man gärna vill tolka ett nominativsubjekt som an-

svarigt för handlingen. Åtminstone gäller detta för animata aktörer eller om kontexten inte uttryckligen frångår dem ansvaret. Det är symptomatiskt att det anses tvivelaktigt för att inte säga felaktigt att uttrycka både en degraderad agent och ett äkta instrument i en och samma sats:

(12) ? Pis'mo napisano bratom karandašom

Observera att samma begränsningar också gäller för passiva satsar i kasuslösa språk som engelska. Ett degraderat NP är inte utan vidare kompatibelt med ett annat degraderat NP, även om det inte finns någon syntaktisk regel som direkt utesluter möjligheten. Följande engelska sats är i varje fall helt korrekt:

(13) The door was opened by the accused with a duplicate key

Instrumentalis skall enligt vår definition också kunna användas för att kvalificera predikationen som sådan:

(14) Morosilo teplym doždem

Det varma regnet omtalas här enbart för att säga något om själva processen eller predikatet som sådant. På liknande sätt förhåller det sig med nominalpredikat i instrumentalis, där vad som uttrycks är något som har med den temporala begränsningen av objektets eller egenskapens uppträdande att göra.

Eftersom vårt kasusbegrepp är baserat på overta markörer, kan vi inte acceptera Dixon (1972) som påstår att det finns dels en ergativ och dels en instrumentalis i dyirbal. Detta påstående grundar sig på vissa nominalfrasers syntaktiska uppträdande. Det är dock inte alls ovanligt att olika NPn som står i samma kasus uppträder syntaktiskt olika. Det vore inte bara föga meningsfullt utan även direkt skadligt för en lingvistisk beskrivning att t.ex. splittas en overt ackusativ i ett "djupkasus" för direkt objekt som kan bli subjekt i motsvarande passiva sats och ett annat kasus för adverbiala bestämningar.

Det finns helt enkelt ingen befogad anledning att anta någon ergativ i dyirbal. En av funktionerna hos dyirbals instrumentalis är ergativ, låt vara mycket karaktäristisk för språket. Om man inte går med på vår tolkning av dyirbals instrumentalis, måste man betrakta dyirbal som ett ytterligt sällsynt exemplar av den exklusiva språkklassen genuina ergativspråk.

Det faktum att ergativ alltid står som första argument är det enda fungerande kriteriet. Ergativ kan inte definieras som kasus för den transitiva satsens agent. En sådan

definition, som har framträtt i olika skepnader under hela detta århundrade - jfr uppsatser och bibliografi i Plank (1979) - lämnar mera oförklarade än den söker förklara: den talar inte om vad ett transitivt verb är för något i språk utan nominativsubjekt och ackusativobjekt och den säger inte heller vad agent är. Sådana definitioner blir inte heller mer legitima för att de hänvisar till översättningar till våra "vita" nominativspråk. Dessutom finns det en rad språk där ergativ förekommer även med vissa garanterat intransitiva verb, d.v.s. sådana som bara har ett argument, och även språk där ergativ syftar på den raka motsatsen till alla sorters agenter, d.v.s. den semantiska "patientens" kasus i s.k. antipassiva satser.

Tack vare att ergativ är markerat som förstaargumentskasus används det ofta för att uttrycka referentens varierande grad av kontroll över handlingen. Ett smått klassiskt minimalt par från batsiska skall få exemplifiera detta:

(15) Txo (nom) naizdrax kxitra 'Vi föll på marken'

(16) Atxo (erg) naizdrax kxitra 'dito'

Den första meningen, som är vanligare, säger ingenting om kontroll. Den andra kan användas enbart för att beskriva en situation då vi inte föll med vilja, d.v.s. varken avsiktligt eller genom att avstå från att försöka låta bli att falla eller för att vi misslyckats med att stoppa fallet.

Detta må räcka som kommentar av förstaargumentskasus. Vi övergår i stället till att diskutera ackusativ, andra argumentets kasus par préférence som vi definierade sålunda: något sägs om x, denoterat av X, en bestämning i en full nexus.

Ackusativ har faktiskt mycket gemensamt med nominativ. Så är ett substantiv i ackusativ mycket ofta huvudordet i en junktion men inte som en syntaktiskt oberoende konstituent. Å andra sidan fungerar ett substantiv i nominativ typiskt som en ædnex (grammatiskt subjekt), men till skillnad från ackusativ är detta inte ett nödvändigt villkor för nominativ. Eftersom ackusativ måste tillhöra en nexus, kan ett nomen i ackusativ aldrig förekomma adnominellt i en junktion. Ackusativen kan anslutas adnominellt till andra substantiv enbart via en preposition, d.v.s. via en nexus.

Vi kan göra ett sådant påstående därför att vi betraktar prepositioner som inbäddade predikat. Således är varje prepositionsfras i ett kasusspråk en inbäddad predikation, där prepositionen är ett enställt predikat och det styrda nominet dess argument. Detta postulat genererar lokativens definition: något sägs om x, denoterat av X, för att säga

något om predikationen i dess helhet. Det är uppenbart att, definierade på detta sätt, både vanliga rena lokativer och obligatoriskt prepositionsbundna lokativkonstruktioner i ryska och andra slaviska språk får samma invarianta betydelse.

Medan nominativ är ommarkerad vad beträffar kontroll över handlingen, tillhör det ackusativens natur att dess referent saknar sådan kontroll. Därför är bara den första av följande två ryska meningar möjlig, medan den andra är minst sagt besynnerlig trots sin klanderfria syntax:

(17) Jaugovoril ego (ack) osmotret' Ivana.

(18) ?? Ja ugovoril ego byt' osmotrennym vračom.

I (17) kan referenten till infinitivsatsens implicita subjekt anses utöva kontroll över handlingen, vilket annullerar effekten av den koreferentiella ackusativens explicita avsaknad av kontroll. I (18) kan inte samma implicita subjekt i infinitivkonstruktionen tolkas som utövande någon kontroll över handlingen eftersom satsen är passiv. Men någon sorts kontroll över handlingen krävs alltid i meningar med ackusativ med infinitiv och denna förnekas explicit av både ackusativen med dess avsaknad av kontroll och av det implicita subjektet i den passiva infinitivkonstruktionen. Därför är (18) en omöjlig sats. (18) måste modifieras till en parafraas där utövandet av kontroll kan tolkas, t.ex.:

(19) Ja ugovoril ego podvergnut' sebe osmotru vračom

(20) Ja posovetoval emu byt' osmotrennym vračom

I (19) tolkas det implicita subjektet som aktivt utövande kontroll och därmed annulleras den koreferentiella ackusativens explicita brist på kontroll. I (20) har ackusativen ersätts av en dativ, ett kasus som är ommarkerat för kontroll.

Det är intressant att iaktta skillnaden mellan (17) och (18) å ena sidan och deras engelska och svenska översättningar å den andra:

(17') I persuaded him to examine Ivan

(17'') Jag övertalade honom att undersöka Ivan

(18') I persuaded him to be examined by the doctor

(18'') Jag övertalade honom att bli undersökt av doktorn

Även (18') och (18'') är korrekta satser - även om vi viligt skall erkänna att (18'') nog låter lite ansträngt - vilket bekräftar riktigheten i vårt beslut att utesluta improduktiva pronominala kasussystem som det svenska och

engelska ur vår kasusbeskrivning. I dessa språk är inte ett pronomen i oblikt kasus markerat för avsaknad av kontroll som fallet är med ackusativ i genuina kasusspråk.

(21) och (22) nedan demonstrerar skillnaden mellan ackusativ som nexuskasus och lokativ som ett kasus som på något sätt ger en ram för predikationens giltighet:

(21) Petr popisoval Berlín

(22) Petr psal o Berlínu

Satsernas sanningsvärde är detsamma i de flesta kontexter, men ett uttrycks semantik är nu inte liktydigt med dess sanningsvillkor - jfr Sgall m.fl. (1977) och Panevová (1978). I (21) är det en full nexus som kvalificeras. Ackusativen är, kan man säga, det egentliga målet för handlingen. I (22) däremot uttrycker lokativen en ram eller en kontext för predikationen. Målet är visserligen detsamma som i (21) - Berlins beskrivning - men samtidigt bör det rimligen vara någonting utöver själva beskrivningen som karaktäriserar Peters aktivitet. Han kan exempelvis tänkas skriva om sina negativa känslor gentemot staden:

(23) Petr píše o Berlínu, že toto město je strašné

I motsats till ackusativ degraderar också lokativen det omnämnda tinget på liknande sätt som instrumentalis. Detta gäller även en lokativ som första argument jämfört med motsvarande nominativsubjekt:

(24) Tento byt je studený

(25) V tomto bytě je chladno

(24) karaktäriserar rätt och slätt lägenheten, medan (25) säger att kyla råder och att denna utsaga begränsas med avseende på sin giltighet till just den omtalade lägenheten.

Av erfarenhet vet vi att vår definition av dativ brukar vålla särskilda svårigheter. Den lyder: något sägs om x, denoterat av X, det första argumentet i en sekundär (deriverad) nexus. Med uttrycket "deriverad nexus" avser vi en nexus vars första argument beror av en högre nexus inom samma sats eller av en virtuell referent som inte är omedelbart närvarande i den situation som hela predikationen syftar på. En deriverad nexus skulle därför kunna sägas vara en predikation i omvänd riktning mot den som gäller för en primär nexus. Detta förklarar varför det indirekta objektet ställs i dativ: mottagaren får något att ha i sin besittning. Men det gör också att vi kan förstå varför det direkta objektet i georgiska står i dativ. En georgisk sats som

(26) txai č'ams venaxs 'get (nom) äter vinranka (dat)'
kan faktiskt parafrastras som "geten äter: en vinranka är vad det är fråga om".

Det faktum att dativ är det första argumentet i en sekundär predikation utnyttjas ofta för att uttrycka att den handlande, subjektet, inte deltar i aktionen eller processen i fråga frivilligt. Med andra ord, i satser med s.k. dativsubjekt sammanfaller inte dativens referent med initiatoren till handlingen. Härav kan vi förstå strukturer som

(27) Dadayi (erg) baliz (dat) dagus yitra 'mamma (erg) tvingar pojken (dat) att lägga sig'

(28) Duyu (erg) izus (dat) daftar (nom) uwxus qätinis 'han (erg) fick mig (dat) att läsa boken (nom)

i tabassariska (exemplen är från Hewitt 1980, 187ff). Samma sak gäller ryska

(29) Emu ne spitsja

(30) On ne spit

Normala ryska föräldrar skulle inte kunna bestraffa sitt barn och motivera det med (29). Pojken kan ju inte hjälpa att han inte sover. Han försöker, men det går inte. (30) däremot hade varit en adekvat motivering. Det kan i sammanhanget påpekas att Filatova-Hellberg (1979, 39) inte observerat att översättningarna *ne mog zasnut' / usnut'* för Strindbergs "kunde icke sova" är otillfredställande. Den mest korrekta översättningen hade naturligtvis varit *emu ne spalos'*.

Att dativ uttrycker att handlingen sker utan den handlandes egen vilja avspeglas också i satser med perceptionsverb i många ergativspråk. I dyirbal finns tre sätt att översätta *Mannen slår kvinnan*:

(31) balan dğumbil (nom) bangul yařangu (instr) balgan 'mannen (instr) slår kvinnan (nom)

(32) bayi yařa (nom) banğun dğumbiřu (instr) balgal-ņaņu 'mannen (nom) slår kvinnan (instr)

(33) bayi yařa (nom) bagun dğumbilgu (dat) balgal-ņaņu 'mannen (nom) slår kvinnan (dat)'

Enligt Dixon (1972, 66) skiljer sig (31) från (32) genom olika topic-comment-strukturer. Däremot har (33) en radikalt annorlunda innebörd än (31). Nominativ i (31) säger ingenting om kvinnans ansvar beträffande misshandeln, trots att den prefererade tolkningen är att kvinnan faktiskt

är ansvarig - beroende på de rådande familjeförhållandena inom dyirbalstammen - medan dativ i (33) explicit säger att kvinnan inte är utan skuld. Hon har gjort något för att förtjäna stryk.

Vad förhållandet mellan instrumentalis (ergativ) och nominativ beträffar förefaller det som om dyirbal reflekterar en föreställning om tingens naturliga tillstånd. (31) skulle kunna parafraseras "nominativ är sådan att instrumentalis blir tvungen att slå", medan (32) lämpligen återges med denna parafras: "nominativ är sådan att instrumentalis oförskyllt blir slagen".

Vår definition av genitiv utgår från en filosofi som påminner om den som styrde oss när det gällde att interpretera dativ. Definitionen lyder: något sägs om x, denoterat av X, en bestämning (adjunkt) i en primär eller sekundär (deriverad) junktion.

Som bestämning i en primär junktion är ett substantiv i genitiv ett vanligt genitivattribut. Detta förklarar varför det inte är möjligt att lägga två genitivattribut till ett och samma nomen:

(34) Vzjatie Berlina

(35) Vzjatie Stalina

(36) *Vzjatie Berlina Stalina

Ett genitivattribut måste bestämma junktionens huvudord och inte en konstituent som är en del av junktionen. Multipla genitivattribut av typen *Kalles brors älskarinna* är förstas inte attribut till samma huvudord. *Kalles* är adjunkt till *brors älskarinna*, medan *brors* är adjunkt till kärnan *älskarinna*.

Som bestämning i en sekundär junktion är genitiven inte attribut till något annat nomen i satsen som den föreligger utan snarare till en virtuell referent som kan härledas ur eller förknippas med den situation som satsen beskriver. Därför bör genitivobjektet i ryska

(37) Ja ne vižu mamy

parafraseras som "jag ser inte någonting som är mamma", där genitiven *mamy* bestämmer det virtuella "någonting", verbets egentliga komplement. Observera skillnaden mellan (37) och

(38) Ja ne vižu mamu

där akkusativen är en direkt bestämning till den fulla nexusen *ja ne vižu* och satsen som helhet beskriver en situation där mamma är faktiskt närvarande men inte syns på

grund av köksos eller för att pappa står i vägen.

Otvivelaktigt är våra definitioner synnerligen abstrakta. Det är dock vår förhoppning att ovanstående kommentarer i någon mån har kunnat bidra till att visa att definitionerna inte bara har deskriptiva utan också förklarande kvaliteter.

Det skall slutligen tilläggas att inte heller definitionerna är teorin i sig utan precis som kasusrymden en komponent i det hela. Ur modellen och definitionerna och förstaargumentshierarkin försöker vi nu derivera ett särdragssystem som förhoppningsvis skall kunna knyta samman de olika komponenterna till ett slutet helt. Detta särdragssystem är emellertid inte utprövat och vi avstår därför att redogöra för hur vi tänkt hur det hela skall verka.

Som teorin nu står kan den emellertid göra vissa förutsägelser om kasusanvändning i enskilda språk. Vi kan alltså säga att ett kasus K kommer eller inte kommer att användas i ett språk S för att uttrycka betydelsen B. Teorins predikativa styrka är dock inte absolut, eftersom ett språks faktiska norm inte är lika med summan av språkets möjligheter. Undantag förekommer alltså. Men en grammatik utan undantag är en omöjlighet. Vad som verkligen betyder något för oss är att vår teori adekvat kan redogöra för den allt överväldigande delen av alla kasusanvändningar i naturliga språk. Det innebär att det bara är de få undantagen som behöver markeras särskilt i lexikon när vår modell med dess vidhängande definitioner väl har inkorporerats i grammatiken. Det är inte så illa det.

LITTERATUR

- Anderson, J. (1971): *The grammar of case. Towards a localistic theory.* Cambridge: Cambridge University Press.
- Bilý, M. (1976): "Pronominalization rules (coreference rules) described in terms of Functional Sentence Perspective". F. Karlsson (ed): *Papers from the Third Scandinavian Conference of Linguistics*, Turku 1976, sid. 51-62.
- Bilý, M. (1977): "Coreference rules described in terms of Functional Sentence Perspective". *Working Papers 15*, Institute of Linguistics, Lund University, sid. 1-53.
- Bilý, M. (1978): "Some thoughts about Functional Sentence Perspective". *Working Papers 16*, Institute of Linguistics, Lund University, sid. 5-18.

- Bílý, M. (1979a): "What is FSP really about?" T. Pettersson (ed): *Papers from the Fifth Scandinavian Conference of Linguistics. Part II: General Sessions* (= Acta Universitatis Lundensis. Sectio I: Theologica Juridica Humaniora 31), Stockholm, sid. 7-22.
- Bílý, M. (1979b): "Anaphoric relations from the viewpoint of the referential and attributive use of language sign". *Slavica Lundensia*, sid. 133-174.
- Bílý, M. (1981): *Intrasentential pronominalization and Functional Sentence Perspective (in Czech, Russian, and English)* (= Lund Slavonic Monographs 1), Lund.
- Bílý, M. & Pettersson, T. (1983): "Towards a theory of morphological case". F. Karlsson (ed): *Papers from the Seventh Scandinavian Conference of Linguistics*, Helsinki, sid. 568-582.
- Dixon, R. M. W. (1972): *The Dyirbal language of Northern Queensland*. Cambridge Studies in Linguistics 9. Cambridge: Cambridge University Press.
- Filatova-Hellberg, E. (1979): *Opyt sopostavitel'nogo aspektologičeskogo analiza teksta* (= Commentationes Slavicae Gothoburgenses 3), Göteborg.
- Fillmore, C. J. (1968): "The case for case". E. Bach & R. T. Harms (ed): *Universals in linguistic theory*. New York: Holt, Rinehart & Winston, sid. 1-88.
- Hewitt, B. G. (1980): "The causative: Daghestanian variation on a theme". *International Review of Slavic Linguistics* 5, sid. 173-204.
- Hjelmslev, L. (1935): *Le catégorie des cas. Etude de grammaire générale* (= Acta Jutlandica VII), Aarhus.
- Hjelmslev L. (1943): *Omkring Sprogteoriens Grundlæggelse*. København.
- Jakobson, R. (1936): "Beitrag zur allgemeinen Kasuslehre". *Travaux du Cercle Linguistique de Prague* 6, Prague, sid. 240-288.
- Jakobson, R. (1958): "Morfologičeskie nabljudenija nad slavjanskim skloneniem". *American contributions to the Fourth International Congress of Slavists*. Preprint.
- Keenan, L. E. (1976): "Towards a universal definition of 'Subject'". Ch. Li (ed): *Subject and topic*. New York: Academic Press, sid. 303-334.

- Panevová, J. (1978). Kritéria zjišťování významu vět". *Slovo a slovesnost* 9, sid. 33-39.
- Pettersson, T. (1972): *On Russian predicates. A theory of case and aspect* (= Slavica Gothoburgensia 5), Göteborg.
- Pettersson, T. (1973): "Some remarks on implied and contingent complements with special reference to modern Russian". G. Jakobson (ed): *Göteborg contributions to the Seventh International Congress of Slavists* (= Slavica Gothoburgensia 6), Kungälv, sid. 75-90.
- Pettersson, T. (1976a): Bestämda och obestämda former". E. Gårding (ed): *Kontrastiv fonetik och syntax*, Lund: Liber-Läromedel, sid. 119-142.
- Pettersson, T. (1976b): "Tempus". E. Gårding (ed): *Kontrastiv fonetik och syntax*, Lund: Liber-Läromedel, sid. 143-160.
- Pettersson, T. (1978a): "On the value of the definite and indefinite articles". *Studia Linguistica Alexandro Vasilii filio Issatschenko a Collegis Amicisque oblata*, Lisse: Peter de Ridder Press, sid. 319-330.
- Pettersson, T. (1978b): "Word order and word position. A study of phrasal accents and the principles of linearization of morphemes in Russian". *Svantevit* IV; 1, sid. 13-29.
- Pettersson, T. (1982): "Prose and poetry". *Studia Linguistica* 36:1, sid. 64-87.
- Pettersson, T. (1983): "Fria adverbial. Divertimento con introduzione". *Nydanske Studier & Almen Kommunikationsteori* 13, København: Akademisk Forlag, sid. 41-74.
- Plank, F. (ed): (1979): *Ergativity. Towards a theory of grammatical relations*. London: Academic Press.
- Sgall, P., Hajičová, E. & Procházka, O. (1977): "On the role of linguistic semantics". *Theoretical Linguistics* 4, sid. 31-59.
- Wierzbicka, A. (1980): *The case for surface case*. Ann Arbor: Karoma Publishers.